

Előzmény: Vasárnapi Hírek, 1988.12.18. Wallenberg-egyesület alakult Budapesten + Esti Hírlap, 1989.01.24. Drucker Tibor: Válasz a Hitelnek

Ajvé

Két dolog teszi nekem vonzóvá, hogy péntek reggel Szegedre járjak tanítani. Az egyik az, hogy a Nyugati pályaudvaron — ha szerencsém van — megkapom az ES-t, a másik az, hogy Szegeden egy nappal korábban kapható a RAKÉTA. Az elsőt elolvasom lefelé, a másodikat felfelé, és volt egy jó napom. (Szegény ember vízzel főz.) Múltkor azonban, az ES március 3-i számát olvasva öröm cseppent örömeim poharába. Ugyanis a Páratlan oldalon elolvastam K. G. Gy. „Száli és a macska” című glosszáját. Már a címben éreztem valami filológiai zavart: a zsidóviccekből ugyanis Zálira emlékszem, no de hát ki-ki úgy zöngésít vagy zöngélténít, ahogy akar; híve vagyok az írói szabadságnak.

K. G. Gy. — noha azt írja, „nem szeretném (hogy saját szavait idézzem) azt a látszatot kelteni, hogy túlbecsülöm doktor Freudot” — mégis a mélylélektani műelemzés valóságos virtuózának bizonyul, mikor Czakó Gábor „A lélekbúvár” című rémjeséjét elemzi. (Czakó műve a Hitel ez évi 4. számában jelent meg. A lap egyébként K. G. Gy. vélekedésével ellentétben nem hetilap, hanem kétheti.) Feltételezi ugyanis az íróról, aki az „ajvé” szót használta, hogy antiszemita, továbbá föltételezi a magyar olvasóközönségről, hogy az is antiszemita. Hadd idézzünk a glossza befejező sorait:

„Ha Czakó Gábornak későbbi műveiben sikerül továbbfejleszteni ezt a hatásos írói módszert, Magyarországon mindig számíthat a széles körű elismerésre.

Ajvé, de még mennyire!”

Örömcsoppos koktélotam kortyolgatva ógtam-mógtam, ha éppen eszembe jutott volna a pontos idézéshez szükséges formában, még azt is mondtam volna, hogy „hrmppp”, de Ottlik után ezt már Esterházy is lelőtte, maradtam tehát annál a kevésbé illedelmes fohásznál, amelyet a grófnő szokott mondani, hogy leplezze zavarát: (öncenzúra.) A kipontozott szónak nincs köze az ősmagyar lókulstuszhoz, mint ahogy egyes delibábos nyelvészek föltételezték, hanem — mint Gombocz Zoltán után Illyés Gyulától tudhatjuk —, az oszmántörök „karó” jelentésű közsőzből származik.

Szubjektív logikával ezt fűztem hozzá magamban, megfordítva a glosszaíró sorrendjét: tehát nemcsak a magyar nép antiszemita, vagy legalábbis az a része, amely közismerten túlfellett freudista műveltségét fölhasználva olvassa Czakó Gábor műveit, hanem maga Czakó Gábor is, aki nemcsak barátom, hanem MTK-drukker is.

Szerencsére sosem voltam híve a műelemzésben semmifajta módszertani egyeduralomnak, ezért azt gondoltam, hogy a glosszán kívül a rémjesét is újra el kell olvasnom, hátha más következtetésre jutnék. És lám, bebizonyosodott, mire jó az effajta elvtelen pozitívizmus; Czakó ugyanis így ír a mesehősnőről, a macsakfojtogató pszichológusnőről: „mert hogy szót szóba ne öltsek, szép volt ő, ajvé, de még mennyire: a Napba lehetett nézni, de reá nem”. Ágá — mondtam magamban, hasznosítva hosszas orosz nyelvű tanulmányaimat

—, itt van a szabáka elásva! Czakó, mint afféle író, ironizál, az isténadta, ami ebben a rémmese-műfajban talán megengedhető. Tehát alkalmaz egy hagyományos népmesei formulát, de rögtön el is idegeníti egy olyan köznyelvi, sőt bizalmas társalgási fordulattal, amely szöges ellentétben áll stilisztikailag az archaikus és megmerevedett népi kifejezéssel. Ezzel pedig írói szándékai voltak nekije, mint ahogy egész műfaja a rémmese, a hagyományos epikai kisforma és egy elidegenített nyelv ellentétére épül; az elidegenítés eszköze lehet a hivatali, a mozgalmi, a társalgási zsargon számtalan eleme.

Eddig rendben. Belátható talán, hogy nem vezet jóra a lélektani elemzés vaksága; még az a munka is eszembe jutott, amelyet egy külföldön élő magyar pszichológusnő írt Petőfiről, és amelyben többek között kimutatta, hogy Petőfit kisgyermek korában zavarta szülei nemi életének látványa, és ezért írta le metaforikusan a vihart barna parasztnak, kezében villámösztrókéval. (A barna paraszt lenne szegény Petrovics István, a villámösztróke azonosítását a kedves olvasóközönség fantáziájára bízom.)

Irodalomtudományilag tehát védhető — véleményem szerint — Czakó. Ám még hátra van a nyelvészeti elemzés. Mondhatná a glossza szerzője, hogy jó, jó, az ajvé nem a hősnőt jellemzi, és így kénytelen lenne elismerni azt is, hogy Banga Ferenc rajza sem feltétlenül kelti a Stürmer-karikatúrák jellegzetes asszociációit, de hát az ajvé mégiscsak zsidós képzettársítás felkeltésére alkalmas szó. Ezt sem hiszem. Hadd hivatkozzam ismét Gombocz Zoltán és Melich János (sajnos csonkán maradt) Magyar etymologiai szótárának első kötetére, amelyben nem csupán a szó valószínű német eredetét közli („ei weh”) hanem azt a meglepő adatot is tudunkra adja, hogy Borsodból már a múlt századból ismeretes igésített formája is: „ajvékol” azaz jajgat, siránkozik; elsősorban gyermekekre használják. Az Új Magyar Tájszótár még az *ajvékodik* igét is ismeri, igaz, csak egy előfordulását, az *ajvékol*-t pedig az egész ország területéről adatolja, Döbrököztől Hosszúpályiig és Kiskunfélegyházáig. Jelentése: jajgat, óbégat, siránkozik.

Személyes emlékeim szerint az ajvé hozzátartozott a gyermekkoromban elsajátított bizalmas társalgási szókinccshez, jelentése körülbelül ez volt: ajjajaj. Patetikus fentebb magyar változata: hajh. Hogy lehet zsidós vonzata, azt Karinthytől tanultam meg, aki az *Igy irtok ti* Bernstein-paródiájában használja ojvé alakban, vagyis jiddis ejtés szerint; az ajvé-alak is megtalálható nála, egy Bródy Sándor-paródiában, ahol azonban csupa olyan héber és jiddis szót sorol fel a stílusparódia okán, amelyek legnagyobb részét bekerültek a magyar köznyelvbe is.

„RABBI. Böcher, écesz, ajvé, hóhem, pónem, jésiva, nekóme, hüpce.
LEA. Hüpce? Talán hüpce?
RABBI. Vagy hüpce. Mindegy. Hagyjál tanulni, szépséges zergemadaram.”

Ennek a német jövevényszónak tehát elképzelhető „jiddisz” használata, illetve felhangja. Ezért önmagában viszont nem tiltható ki az írói szókinccsből. K. G. Gy. sem gondolhatja komolyan, hogy meg kellene valósítani Bálint György 1929-ben tett ironikus javaslatát, mely szerint a rendőrségnek többi osztálya mellé az irodalmi-művészeti osztályt is fel kellene állítania, amely majd elbírálja és jóváhagyja az illedelmes és hatóságilag tolerálható szóhasználatot. Pedig minden korok minden cenzorának voltak ilyen álmái. A kecskeméti cenzor, Sembera Calasantius József például botrányosnak találta Petőfi következő sorait:

Egy gömböc legyen a
Magas ég,
És mi a gömböcben
Töltelék!

A „gömböc” szó volt számára elviselhetetlen, ugyanis az eget Isten teremtette, azt tehát nem lehet holmi dísznótoros termékhez hasonlítani. Ismeretes Jókai híres cikke a cenzúráról: *A szellem meghamisítása*. Idézzük egyik képtelenné látszó történetét:

„A [gonosz barát] adomája historicum. A cenzor kiigazította azt [gonosz prédikátorra]. A [barát] ugyan azt jelenti, hogy [amicus], de híjába! a közönség azt is érthetné alatta, hogy [monachus]. S az nem lehet gonosz: a prédikátor az lehet.”

Meghonosodott német jövevényszavak költői használata mellett maga Arany János szállott síkra, mikor egy purista kifogásolta az általa használt „jémini” szót; elmagyarázta, hogy ezt ő gyermekkorában teljesen magyar szóként tanulta.

A zsidókérdésben nyilatkozni most is, mint mindig csak erkölcsi felelősséggel lehet. A Püski Sándor levele nyomán kirobbant botrányban ilyen, felelősségteli hang volt például **Eörsi Istváné** és Esterházy Péteré. Még ha félreértésről van is szó K. G. Gy. esetében, meg kellett volna gondolnia, hogy egy író és — közvetve — egy lap antiszemita nyilvánítása mekkora felelősséggel jár. Megszívlelhetette volna, amit Kardos G. György ír, *A történet vége* című regényéről. Izraelről szól ugyan, de van tanulsága itthon is: „A származás, a bőr színe, a vallásosság fokai az előítélet és a gyűlölködés örökös magasfeszültségét táplálják. A fenyegető kisülések ellen a politika — amint ezt korunkban oly gyakran tapasztaljuk — a szélsőséges nacionalizmust találta a legmegfelelőbb ellen-szernek: a különféle eredetű kisebbségi érteket egy nemzeti, népi, faji magasbrendűségi érzet beidegzésével igyekeznek csillapítani. Ez legalább annyira veszélyes, mint amikor nitroglicerinnel harcolnak a tűzvész terjedése ellen.”

Végül ami Magyarország vagy akár a magyar olvasóközönség antiszemita nyilvánítását illeti, ezt talán ideje volna abbahagyni. Nem szeretem azokat, akiknek tevékenysége ezzel az illatos német kifejezéssel írható le (magyar megfelelője is van): „den Dreck aufrühren”.